

KATHOLIKUS SZEMLE

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

MIHÁLYFI ÁKOS dr.

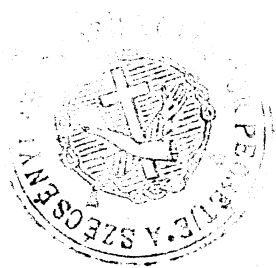
CISZT. R. VILLERSI APÁT, EGYETEMI NY. R. TANÁR
A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA OSZTÁLYELNÖKE, A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT ALELNÖKE.

TÁRSSZERKESZTŐ

VÁRDAI BÉLA dr.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA OSZTÁLYTITKÁRA

NEGYVENEGYEDIK KÖTET

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

1927.

A MAGYAR FERENCES PROVINCIA KIALAKULÁSA.

Asszisi szent Ferenc föllépésének korszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tüneményes gyorsaság, mellyel rendje tovaterjedt. A szent patriarcha még megélte, hogy fiai három világrészben verítékeztek az evangélium hirdetésében és az irgalmas felebaráti szeretet műveinek gyakorlásában. Halála után néhány lusztrummal pedig már nem volt Európában egyetlen jelentékenyebb állam, melyben a *kisebb testvérek* számban és népszerűségben messze túl ne szárnyalták volna a régebbi alapítású rendeket. A társadalom különböző rétegei között valóságos versengés indult meg az alázatos testvérek ügyének felkarolásában. Nemsokára bekövetkezett az az idő, mely Pisai Bertalan testvért, a *Liber conformitatum* hangyaszorgalmú szerzőjét erre az önértetes nyilatkozatra ragadta: «Nézd Franciaországot, tekintsd Németországot, vedd szemedet Angliára, jártasd végig tekintetedet Gascogne-on, Aragonián, Spanyolországon, Csehországon, Magyarországon, Ausztrián, Lombardián, Szicilián és egész Olaszországon és azt fogod találni, hogy a királyok és királyfik, a királylányok és királynék, a grófok és hercegek, a fejedelmek és bárók s a világ hatalmasai mind kisebb testvéreket alkalmaznak gyóntatókul és tanácsadókul».¹

Magyarország az olasz félszigethez való közelségének megfelelően szintén korán belekerült a ferences mozgalom sodrába. Munkábavételét maga a szent alapító tűzte programmra azon a nevezetes pünkösdi káptalanon, mely első ízben határozta el az

¹... vide Franciam, respice Alemaniam, verte te ad Angliam, inspice Guasconiam, Aragoniam, Hispaniam, Boemiam, Ungariam, Austriam, Lombardiam, Siciliam et totam Italiam, et reperies, quod reges, filii regum et filiae uxoresque, comites, duces, principes, barones et dignitate saeculi fulgentes fratres Minores in suis hospitibus habere pro confessoribus et informatoribus. De conformitate vitae b. Francisci ad vitam Domini Jesu. Anal. Franciscana, IV. Quaracchi. 1906. 563. 1.

alpokontúli (*provinciae ultramontanae*) és a tengerentúli tartományok (*provinciae ultramarinae*) felkeresését.¹ E határozatnak megfelelően egy kisebb csapat valószínűleg mindjárt a káptalan széteszlása után, vagyis 1217 nyarán Magyarországnak vette útját. Assisiból Anconába s innét a tengeren át Zárába, vagy ami hihetőbb, Zenggebe indult. Útjának ezt a részét egy Rómából haza igyekvő magyar püspök oltalma alatt és költségén tette meg. Mihelyt azonban szárazföldet értek, a testvérek elváltak nagy-lelkű pártfogójuktól, mert az nagyúri módon, lóháton járt, ők pedig szegény szerzetesekhez illően csak gyalogszerrel vágtak neki az előttük oromló horvát hegyeknek. De vesztökre, mert a hegyekben tanyázó félvad pásztorok lépten-nyomon ellenök támadtak, rájuk uszították kutyáikat, lándzsáik nyelével döfködtek őket anélkül azonban, hogy csak egy szót is szóltak volna hozzájuk. A szegény testvérek nem tudták mire vélni a dolgot. Utoljára az a gondolatuk támadt, hogy támadóik bizonyára szegényes öltözékökre vetettek szemet. Azon nyomban lehúzták tehát csuhájukat s alázatosan átadták nekik. De a marcona támadók nem érték be ennyivel: felsőruhájuk² után alsóruhájuktól is megfosztották és azon mezítelenül visszaűzték őket.

A jámbor testvérek kénytelenek voltak tehát mezítelenül visszapironkodni a városba és irgalmas szívű emberektől új ruhát koldulni maguknak. Mihelyt felruházkodtak, megint neki-vágtak a veszedelmes útnak, de megint rajtavesztettek. Kitartásukra jellemző, hogy az egyik testvér nem kevesebbszer, mint tizenötször veszítette el ily módon ruháit. De a sok szégyenkezés és szenvedés végre megtörte makacs szívóosságukat. Mikor látták, hogy így nem mennek semmire, feladták a további küzdelmet s dolgukvégzetlen visszatértek Umbriába.² Egy tapasztalattal gazdagabban tértek meg: látták, hogy Magyarországot

¹ A káptalan idejére nézve l. Balanyi Gy.: Assisi szent Ferenc. Budapest, 1927. 292. l.

² A testvérek szenvedéseinek rendkívül szemléltető rajzát adja Gianói Jordán testvér. *Chronica fratris Jordani* Ed. H. Boehmer. (Collection d'études et documents. VI.) Paris, 1908. 6. sk. l. A Leg. 3. soc. csak röviden és általánosságban említi a dolgot. *Acta SS. Oct. II.* 739. l. V. ö. Karácsonyi J.: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711. I. k. Budapest, 1922. 7. s. k. l. Márki S. az Alföldre helyezi a groteszk jelenetet. Ez azonban nem valószínű. Sokkal hihetőbb, hogy a testvérek már Horvátországból, illetve Szlavóniából kénytelenek voltak visszafordulni. Magyar középkor. Budapest, 1914. 179. l.

a tenger felől nagyon nehéz megközelíteni. Egyszersmindenkorra elejtették tehát a délről való behatolás szándékát.

De egyelőre nem próbálkoztak más irányból sem. A kiállott szenvedések emléke és a rend belső fejlődésében bekövetkezett villongások zavaró hatása hosszú időre, esztendőkre levette napirendről a magyar kérdést. Pedig ebben az időben már magyarok is éltek a testvérek sorában. Az első névleg ismert magyar ferences Magyar Ábrahám volt, egyike annak a huszonöt testvérnek, akik 1221-ben Speieri Cézár vezetése alatt Németországba indultak. Jámbor honfitársunk talán valamelyik olasz egyetemen (Bolognában?) tanultában ismerkedett meg a *poverello* nyomán kelt mozgalommal és szegődött követői közé. Bizonyos, hogy belépésekor még fiatal ember volt, mert a későbbiek során azt olvassuk róla, hogy Speieri Cézár a nagy paphiányra való tekintettel 1222-ben az olasz Palmerius és a német Hartmodus testvérrel egyetemben áldozópappá szenteltette őt.¹

De amilyen bő értesülésünk van az első megtelepedési kísérletről, époly kevés és sovány adat áll rendelkezésünkre a tulajdonképpen való megtelepedést illetőleg. Még idejét sem tudjuk pontosan, annál kevésbé ismerjük közelebbi körülményeit. Sem azt nem tudjuk, hogy kiké volt az újabb kezdeményezés érdeme, sem azt, hogy honnét jöttek és hol vertek először fészket. Mindezekre nézve csupán találgatásokra vagyunk utalva. De ezen nincs mit csodálkoznunk. Mert a kialakuló magyar provinciának nem akadt Herodotosa, aki megörökítette volna számunkra a pályakezdés heroikus erőfeszítéseit. A később készült történeti feljegyzések és oklevelek pedig túlnyomó részökben áldozatául estek a XVI. és XVII. század rettenetes megpróbáltatásainak, melyek csaknem valamennyi ferences kolostorban megszakították a történeti fejlődés folytonosságát. Így a XVIII. századnak, a Kósa Jenők és Blahó Vincék korának újra ébredt történeti érdeklődése már csak késői és bizonytalan eredetű hagyományokat talált, melyekben több volt a költészet, mint a valóság. Természetes, hogy ilyen zavaros forrásokból nem buzoghatott elő az igazság kristálytisza patakja. A pozitív adatok hiányát sokan önkényes föltevésekkel és legendás kiszínezésekkel igyekeztek pótolni. Jellemző pl., hogy a magyar monaszteriológia érdemes megalapítója, a tudós Fuxhoffer Damián nem kevesebb,

¹ Chronica fr. Jordani. Id. kiad. 23., 28., 31. l.

mint négy betelepítésről beszél, melyek közül kettőt a szent alapító életére, 1212-re és 1218-ra tesz.¹

De nem sokkal jobban állunk a külföldi forrásokkal sem. Ezekben is csak elvétve találunk egy-egy használható adatot. Ennek oka a megfelelő érdeklődés hiányában rejlik. Mióta ugyanis a poverello jobb hazába költözött, a rendi történeti köztudat elsősorban a személyével kapcsolatos legendák aranyszálainak szövegetésében élte ki magát. Ami érdeklődése ezenfelül még maradt, azt teljes mértékben lekötötte az egyetemes franciskánizmus legéletbevágóbb kérdése: az enyhébb és szigorúbb irányzat százados csatázása, mely a szubtilis theologiai és erkölcsstani problémák egész tömegét vetette felszínre és állította a nagy szenvedéllyel folytatott viták középpontjába. Egyes provinciák még oly fontos eseményeinek nyilvántartására tehát nem igen kínálkozott mód. Ha hébe-hóba mégis szóba kerültek, az rendszerint nem önmagukért, hanem valamely általánosabb eseménnyel való kapcsolatuk kedvéért történt,

Első pillanatra tehát a magyar ferences provincia kezdőkorának rekonstruálása teljesen reménytelen feladatnak látszik. A hazai hagyományok megbízhatatlanok, a külföldi források pedig túlságosan szűkszavúak. Az előbbieket azért nem használhatjuk, mert kellenél többet mondanak, az utóbbiakat meg azért nem, mert csak elvétve ejtenek el egy-egy tárgyunkra vonatkozó megjegyzést. De bármily sovány a rendelkezésünkre álló anyag, kellő óvatossággal mégis megkísérelhetjük a felvetett probléma kibogozását. Százszázalékos bizonyosságról természetesen eleve le kell mondanunk. De tudjuk, hogy a történetíró igen sok esetben kénytelen teljes bizonyosság helyett a szerényebb valószínűséggel is megelégedni.

Mielőtt azonban a dolog érdemére térnénk, egy módszertani megjegyzést kell tennünk: kutatásunkban tudatosan mellőzzük a későbbi hagyományokat, melyek úgysem visznek közelebb bennünket az igazsághoz s az egykori anyagból is csak azt veszünk figyelembe, melynek hitelessége és megbízhatósága kétségtelen. Nevezetesen a kevés számban reánk maradt oklevelek tanubizonyosságán kívül főleg három egykorú és méltán nagy

¹ A különböző hagyományokat részletesen ismerteti Eszterle J. P. «Mikor jöttek a ferencesek Magyarországra és hol épült első kolostoruk?» c. nagy szorgalommal készült dolgozatában. Esztergom, é. n. 6. s. kk. 11.

tekintélynek örvendő ferences író előadására szándékozunk támaszkodni. Ez a három író: Gianói Jordán, Eccleston Tamás és Salimbene.

Gianói Jordán testvér, a német provincia Herodotosa, Speieri Cézárral került Németországba s idővel annyira megkedvelte német rendtársait, hogy végleg közöttük maradt. Már több mint negyven esztendő megfeszített munkája és fényes sikere állott mögötte, mikor elüljárói ösztönzésére és rendtársai sűrűn megisméltető kérésére 1262 tavaszán Halberstadtban rászánta magát emlékiratai megírására. Munkájában első sorban természetesen a német provincia kialakulásával foglalkozik ugyan, de alkalomszerűen az általános rendi viszonyokra is kitér s a szomszéd provinciákra is tesz egy-egy jó megjegyzést. E megjegyzések annál értékesebbek, mert Jordán testvér igen jószemű, jóhiszemű és feltétlenül igazmondó krónikás.¹

Ami Jordán testvér krónikája a német provincia hőskorára, ugyanaz Eccleston Tamás az angol rendtartomány kialakulására. Ennek is a jólértesültség, sokoldalú érdeklődés, élénk és színes előadás a főérdeme. Német mintaképéhez hasonlít abban is, hogy az angol provincia viszontagságai mellett szívesen időz az általános rendi viszonyok ismertetésénél. A mi szempontunkból különösen fontosak a híres Bombarone (Cortonai) Illés testvérré vonatkozó hírei.²

Jordán és Tamás testvérek egyek abban, hogy szorosan vett rendi krónikát írnak; profán eseményekkel csak kivételesen foglalkoznak. Egészen más e tekintetben fiatalabb rendtársuk, Salimbene testvér. Az ő tekintete már hasonlíthatatlanul szélesebb horizontot fog át: ő már nem krónikát, hanem valóságos kortörténetet ír, melynek nyomán eleven és színes képekben bontakozik élénk a századközép mozgalmas világa. Nagyműveltségű, élénk szellemű és páratlanul szeretetreméltó ember, aki mindig nyitva tartja lelkét a feléje áramló benyomások befogadására.

¹ Borne, F. van den: Die Franziskus-Forschung in ihrer Entwicklung dargestellt. München, 1917. 29. s. kk. II. Barcelona, M. de: Estudio critico de las fuentes Historicas de san Francisco y santa Clara. Barcelona, 1921. 126. s. k. I. Balanyi i. m. 467. s. k. I. U. o. a mű korábbi kiadásai is megtalálhatók.

² Sabatier P.: Vie de S. François d' Assise. Paris, 1894. XCVII. s. kk. II. Barcelona i. m. 127. s. kk. II. Kiadásainak és fordításainak felsorolását l. Balanyi i. m. 468. I.

Amellett elsőrangú írói tehetség s mesteri jellemképeinek plasztikus erejével bőségesen kárpótol bennünket széles mederben hömpölygő előadásának formátlanságáért. A jellemző anekdoták és kuriozumok sűrű közbeszövésével még fokozza írásának korfestő hatását.¹

A magyar provincia kezdeteinek nyomozásánál tehát első-sorban e három krónikás egykorú, illetve közelegykorú bizony-ságtételéből kell kiindulnunk. Az első döntő erejű bizonyítékot Salimbene testvér munkájában találjuk. Az Illés testvérről szóló terjedelmes betoldásban (*Liber de prelado*) ugyanis azt olvas-suk nála, hogy amikor ő a fanói kolostorban próbaidejét töltötte, vagyis 1238 februárja és 1239 januárja közt két magyar testvér érkezett oda, akik a magyar provinciális ajándékként egy különös nagyságú drága halat vittek Illés testvérnek.² Ennek kapcsán azt is elmondja a jó testvér, hogy a halküldéssel egy-idejűleg IV. Béla királyunk ugyancsak az említett provinciális ösztönzésére egy drágaművű nagy aranykelyhet küldött Assisibe szent Ferenc fejereklyéinek befogadására. A kehelyvivők Sienába érve, az ottani ferences kolostorban szállottak meg s éjszakára a sekrestyében helyezték el értékes terhőket. De egyes könnyelmű testvérek éjszakának évadján beorozkodtak a sekrestyébe, jófajta bort töltöttek a drága edénybe s azután sorra ittak belőle, hogy később majd eldicsekedhessenek vele, hogy ők már a magyar király kelyhéből is ittak. De a dolog nem maradt titokban. A guardián, bizonyos Giovanetti testvér, aki nagy barátja volt az igazságnak és kedvelője a tisztességnek, mikor nyomára jutott a csínynek, azzal büntette a tetteseket, hogy a következő napon ebédnél feketére mázolt apró agyagbögréket tétetett eléjük³ és megparancsolta nekik, hogy azokból igyák meg borukat. Ezzel azt akarta elérni, hogy a testvérek, ha netalán eszökbe jutna

¹ Michael, E.: Salimbene u. seine Chronik. Innsbruck, 1889, Balzani U.: Le cronache italiane nel medio evo. Milano, 1909. 262. s kk. II. Schmeidler B.: Italienische Geschichtsschreiber des 12. u. 13. Jahrhunderts. Leipzig, 1909. 52. s kk. II. Dove A.: Lombardische Chronisten des 13. Jahrhunderts. Hist. Zeitschrift 111. (1913.) 8. s kk. II. Gebhart E.: L'Italie mystique. 7. éd. Paris, 1911. 230. s kk. II. Baethgen, F.: Franziskanische Studien. Hist. Zeitschrift, 131. (1925.) 453. s kk. II.

² Chronica fr. Salimbene de Adam O. M. Ed. O. Holder-Egger. MSH. SS. XXXII. 107. I.

³ ... unam ollam parvulam, nigram et tinctam, quam pignattam dicunt... Salimbene i. m. 108. I.

dicsekedni, gondoljanak az őket ért megszegyenyítésre is s az aranykehely mellett emlékezzenek meg a mázos agyagbőgrékről is.¹

E két anekdotaszerű elbeszélés minden ízében magán viseli a valószínűség, a megtörténtség bélyegét. Az elsónél ez annyira nyilvánvaló, hogy kitalálásra nem is gondolhatunk. De nincs okunk kételkedni a másodiknak valódiságáról sem. Hiszen IV. Béláról köztudomású, hogy lelkes barátja és bőkezű pártfogója volt szent Ferenc alázatos fiainak. Még haló porában is náluk kívánt pihenni.² Nincs benne tehát semmi valószínűtlenség, hogy az említett módon is kifejezésre akarta juttatni az általa oly nagyrabecsült rend iránt érzett tiszteletét. De ugyanez áll az elbeszélés másik lényeges momentumáról: a testvérek látszatra frivol viselkedéséről is. Tudnunk kell ugyanis, hogy a testvéreket a kehely profanizálásában nem annyira frivolság, mint inkább a középkori ember ama szenvedélyes vágya vezette, hogy valami módon közelebbi kapcsolatba jusson egy-egy általa kiválóan tisztelt szenttel vagy különösen nagyrabecsült előkelőséggel. Gondoljunk csak Gianói Jordán testvér esetére, aki krónikájában kedves naivsággal és jóízű humorral beszéli el, miként került akarata ellenére a németországi misszionáriusok közé, mivel mindenáron meg akarta bennök ismerni a leendő vértanukat, hogy majd haláluk után eldicsekedhessék ismeretségükkel.³ Így tehát sem történeti, sem lélektani alapon nincs okunk kétségbevonni a kis történet hitelességét. Az a körülmény, hogy az assisii San Francesco-bazilika legrégebb, 1338-ból származó leltára nem említi a kelyhet,⁴ semmit sem bizonyít. Mert abból, hogy Sienáig eljutott, még nem okvetlenül következik, hogy Assisibe is eljutott. Másrészt meg a különböző korokból (1338, 1370, 1430, 1473) származó összeírások azt bizonyítják, hogy a leltári állomány meglehetősen ingadozott.

De bármiként áll a dolog a részletekre nézve, annyit min-

¹ U. o. 107. s k. l.

² Karácsonyi i. m. I. 17. s kk. ll. *A Continuatio prima Minoritae Erphordiensis* ismeretlen szerzője így jellemzi a királyt: Hic enim fuit Dei ac divini officii solempnis amator. Golubovich G.: Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa. I. Quaracchi 1906. 265. l.

³ Chronica fr. Jordani 19. s k. l.

⁴ Alessandri L.: I più antichi inventari della sacristia del sacro convento d'Assisi. Archivum Franciscanum Hist. 1914. 76. s kk. ll.

den bizonytalanságunk van kiolvasni a két parányi epizódból, hogy Magyarországon 1238-ban már külön ferences provincia állott, élén külön provinciálissal. Emellett még két tényt szögezhetünk le megközelítő bizonyossággal: 1. a provinciális élénk összeköttetést tartott fenn a rend egyetemes fejével, Illés testvérrel, kedvében járt neki és 2. nagy tekintélyben állott a király előtt.

Az így nyert anyagot lényegesen kiszélesíthetjük a magyarországi okleveles anyaggal. A legrégebb magyarországi oklevél, mely hivatalos formában tudomást vesz a ferences testvérek itt-létéről, a beregi egyezmény 1233 szeptember havában kelt megerősítése.¹ Az ünnepélyes formában tartott okmány a kancelláriai gyakorlatnak megfelelően részletesen felsorolja a kiállításnál jelen volt tanukat. Ezek során bukkan elénk a magyarországi ferencesek feje. De nem hivatalosan elfogadott nevén, nem mint *minister*, hanem mint *prior provincialis* szerepel. A királyi kancelláriában tehát még nyilván nem voltak tisztában a fogalommal s a ferences terminológiát összetévesztették a dominikánussal, amiből Karácsonyi János joggal következteti, hogy a betelepedés nem sokkal előbb történhetett.² Hogy tényleg csak terminológiai járatlanságról van szó, arra legjobb bizonyság IX. Gergely pápa, aki 1234 aug. 16-án kelt levelében már teljes szabatsággal *minister ordinis minorum in Hungaria* néven említi a magyar ferences provinciálist.³ Igaz, hogy ugyanő egy évvel később, 1235 jún. 7.⁴ és aug. 31.⁵ *dilectis filiis ordinis Praedicatorum et... fraterum Minorum prioribus Strigoniensibus* címezi, de ebből époly kevésbé lehet érvet kovácsolni a magyar provincia megléte és önállósága ellen, mint a magyar kancellária fogalombeli tájékozatlanságából. Mert nyilvánvaló, hogy itt a *prior* szó nem sajátlagos dominikánus műkifejezés értelmében, hanem összefoglaló névként használtatik a dominikánus perjel és a ferences tartományi főnök fogalmának kifejezésére. A pápa,

¹ Theiner A.: Monumenta hist. Hungariam sacram illustrantia. I. 116. s. kk. II.

² Id. m. I. 14. I.

³ Theiner i. m. I. 127. I. Sbaralea G.: Bullarium Franciscanum. I. Romae 1759. 131. I.

⁴ Sbaralea i. m. 164. I.

⁵ Fejér G.: Codex diplomaticus Hungariae. III. 2. 451. I. Theiner i. m. 136. I.

illetve kancelláriája egyszerűség okáért közös névvel akarta megnevezni a két nagy kolduló rend fejét; mivel pedig a korábban megerősített dominikánus rend a ferences renddel szemben az egyházjog nyelvén szólva *elsőbbiséget, praecedenciát* élvezett, természetes, hogy csak a dominikánus *prior* szóra eshetett választása. Felfogásunk helyességét bizonyítja három évvel később, 1238 aug. 9-én kelt levele, melyben külön-külön említi a két rend főnökét s ezért szabatosan *dilectis filiis ... priori provinciali fratrum Praedicatorum de Hungaria et... ministro fratrum Minorum provinciae Strigoniensis* intézi leveleit.¹

A reánk maradt oklevelek tehát nemcsak mindenben megerősítik Salimbene testvér magyar vonatkozású adatait, hanem egyben és másban még túl is mennek rajtuk. Így nevezetesen a *terminus a quo* kérdésében. A beregi egyezmény megerősítő okmánya 1233 őszén már fennállónak és jogilag teljesen kialakultnak tünteti fel a magyar provinciát. Ezzel szemben Karácsonyi János klasszikus ferences történetében azt állítja, hogy nálunk a beregi egyezmény idején még nem lehetett szó külön provinciáról, hanem csak kisebb kerületről, u. n. *custodiáról*, melyet a nyugatnémetországi provinciális megbízásából az esztergomi őr (*custos*) kormányzott.² Ez az állítás azonban nehezen tartható fenn, mert részben hibás, részben erősen vitatható előtételeken nyugszik.

Igy mindjárt hibás a kiindulása. Karácsonyi ugyanis Gianói Jordán testvér krónikája nyomán 1229-re teszi szent Ferenc fiainak bejövetelét, holott a kérdéses helyen csak ez áll: «Ez — t. i. Piancarpinói János testvér — igen buzgó terjesztője volt a rendnek. Mikor ugyanis provinciális lett, testvéreket küldött Csehországba, Magyarországra, Lengyelországba, Dániába és Norvégiába».³ Mint látjuk, Jordán testvér nem megtelepítésről, hanem csupán testvérek küldéséről beszél. Szavait tehát úgy is értelmezhetjük, hogy nem a rend megalapozására, hanem a már korábban megvetett alap megerősítésére és kiszélesítésére küldötte hozzánk a szóban forgó testvéreket. Annál inkább jogunk van ezt tenni, mivel két sorral lejjebb a lotharingiai megtelepe-

¹ Theiner i. m. 167. l.

² Id. m. l. 14. l.

³ Hic ordinis sui dilatator maximus fuit. Minister enim (secundario) factus in Bohemiam, in Ungariam, in Poloniam, in Daciam et Norvegiam fratres misit. Chron. fr. Jord. 48. l.

désről szólóban olyan kifejezést használ, melynek tényleg kezdeményezés, alapvetés az értelme: *ordinem in Lotharingia plantavit*.¹ A kifejezések ez éles különbözősége aligha lehet a véletlen szeszélye.² Jordán testvér az első helyen említett országokban nyilván továbbfejlesztésről, Lottharingiában pedig új alapításról akar beszélni.

De más tekintetben is hibás Karácsonyi adata. Szerinte ugyanis Piancarpinói János 1229-ben lett a német provincia feje, holott Jordán testvér határozottan 1228-at ír.³ Tehát a fokozottabb kifelé hatásra irányuló törekvésnek is ekkor kellett megindulnia. Az sem lehetetlen azonban, hogy János testvér csak második provinciálissága idején, vagyis az 1232—39. években fejtette ki nagyszabású propagatorikus tevékenységét. Glassberger Miklós, az ismert középkorvégi ferences krónikás oly határozottan állítja ezt, hogy alig kételkedhetünk szavának igazságában.⁴ Hiszen tudjuk, hogy a nagyérdemű morva testvér még teljes és hiteles szövegében használhatta Jordán testvér krónikáját, melyet túlnyomó részében épen ő tartott fenn számunkra. Az a tény, hogy a Magyarországgal együtt említett országok közül Lengyelországban⁵ és Dániában⁶ forráskritikailag ellenőrizhető adatok szerint csak 1232-ben, Norvégiában pedig 1233-ban jelentek meg az első ferences testvérek,⁷ szintén a későbbi dátum mellett szól. Ez esetben azonban Piancarpinói János akcióját még kevésbé vehetjük egyértelműnek a magyar provincia megalapozásával, mintha első provinciálissága idejére vonatkoztatjuk. Így ugyanis mindössze egy esztendő, 1232—3 jutna a meghonosodásra és begyökeresedésre. Ez pedig még a ferences terjeszkedésben is túlságosan rövid idő.

De ellent kell mondanunk Karácsonyinak abban is, hogy a valóságosnál lassúbbnak képzei a ferences térfoglalás menetét. Pedig épen ő mutat rá legnyomatékosabban az okokra, melyek szent Ferenc fiainál oly könnyűvé, szinte akadálytalanná

¹ U. o. 49. l.

² Eszterle is utal e különbségre. Id. m. 14. s k. l.

³ Chron. fr. Jord. 47. l.

⁴ U. o. 48. l. 3 j. Golubovich i. m. II. 224. s k. l.

⁵ Dersch W.: Die Provinzialminister der böhmisch-polnischen Konventualenprovinz. Franzisk. Studien. I. (1914.) 195. l.

⁶ Golubovich i. m. II. 225. l.

⁷ Chron. fr. Jord. 48. l. 3. j.

tették a tovaterjedést. És mégis 4—5 év alatt legfeljebb öt kolostor építését tartja lehetőnek.¹ Ez nagyon alacsony becslés. A külföldi analógiák ennél jóval magasabb értékelést engednek meg Tudjuk pl., hogy Speieri Cézár lelkes csapata alig egy esztendő leforgása alatt kilenc német várost hódított meg. (Augsburg, Würzburg, Salzburg, Regensburg, Mainz, Worms, Speier, Strassburg és Köln.)² Utóda, Pisai Albert pedig nem egészen egy esztendő alatt Hildesheimben, Braunschweigben, Goslarban, Magdeburgban, Halberstadtban, Erfurtban, Eisenachban és Gothában telepítette meg rendtársait.³ De ugyanezt látjuk Angliában is. Pisai Agnellus testvér 1224 szept. 10-én lép tizedmagával angol földre s két hónappal rá Canterburyben, Londonban és Oxfordban már megnyitotta az első ferences tűzhelyeket.⁴ A testvérek bámulatos igénytelensége és türelme győzedelmeskedett minden nehézségen. Szellemöket híven jellemzi a krónikairó Jordán válasza az erfurti polgárok kérdésére, építsenek-e számukra kolostort: «Én nem tudom, mi az a kolostor; csak építsetek nekünk valami házikót a folyó közelében, hogy legyen hová lemennünk a lábunkat megmosni».⁵ Nagyjából bizonyára ez volt a helyzet nálunk is. Sokkal lassúbb tehát nálunk sem lehetett a terjeszkedés tempója.

Legfőbb érve Karácsonyinak a magyar provincia önállósága ellen, hogy 1233-ban közös provinciálisa volt a rajnamenti Németországgal, az anconai és trevisói márkákkal és Toscanával. Ez azonban tévedés.⁶ Eccleston Tamás, akire Karácsonyi e pontban hivatkozik, mindössze ennyit mond: «Végre, miután azt, akit korábban odaküldött, visszahívta, megparancsolta Pisai Albert testvérnek, aki előzőleg Magyarországon, Németországban, Bolognában, az anconai márkában, Trevisóban és Toscanában már viselte a miniszteri tiszte, hogy menjen Angliába s álljon az ottani testvérek élére.»⁷ Itt tehát egyáltalában nincsen szó a magyar és német provinciálisság egyidejű viseléséről.

¹ Id. m. I. 14. l.

² Chron. fr. Jord. 27. s kk. II.

³ U. o. 34. s kk. II.

⁴ Tractatus fr. Thomae vulgo dicti de Eccleston de adventu fratrum Minorum in Angliam. Ed. A. G. Little. (Collection d'études et de documents. VII. Paris. 1909. 3. s kk. II.

⁵ Chron. fr. Jord. 39. l.

⁶ Id. m. I. 14. l.

⁷ Tandem revocato quodam quem iam miserat, mandavit fratri Alberto

A Karácsonyitól említett időpontra nézve (1233) meg egyenesen lehetetlennek kell mondanunk az egyidejűségét. Tudjuk ugyanis, hogy Pisai Albert testvér csak egy ízben: 1223—27-ig kormányozta az akkor még osztatlan német provinciát.¹ Utána csak tíz esztendővel később, 1236-ban találkozunk vele ismét, mikor Illés generális megbízásából átveszi az angol provincia igazgatását. Hol és minő állásokban töltötte a két minisztersége közé eső időt — nem tudjuk. De szinte magától kínálkozik a föltevés, hogy ezen idő alatt futotta meg Ecclestonnál említett változatos pályáját. Tehát ezen idő alatt viselte a magyarországi provinciálisságot is, mint önálló, a német tartományi főnökségtől teljesen független hivatalt. Ez esetben természetesen benne kell tisztelnünk a magyar provincia első fejét.

De gondolhatunk más megoldásra is. Lehetséges, hogy Albert testvér tényleg német provinciálissága idején, tehát 1223—27 közt viselte a magyarországi provinciális címet, mikor a keletkezőben levő magyar rendtartomány még csakugyan az osztatlan nagy német provincia kiegészítő része volt. Hiszen ma már körülbelül eldöntöttnek vehető, hogy az első ferences testvérek Németország felől és Albert testvér főnöksége idején szivárogtak be hozzánk s építették meg első szegényes kolostoraikat. Könnyen lehetséges tehát, hogy a német provinciálisok, mint a terebélyesedő magyar *custodia*, később provincia kormányzói az önállósulás bekövetkeztéig viselték a magyar provinciális címet is. De bármiként áll a dolog, bizonyos, hogy Albert testvér magyar provinciális címéből nem lehet érvet kovácsolni a magyar provincia önállósága ellen a harmincas évek elején.

De ugyanígy nem lehet érvet kovácsolni a *provincia Strigoniensis* névből sem, mellyel a harmincas évek folyamán többször találkozunk. Karácsonyi egynek veszi ez elnevezést a *custodia Strigoniensis* kifejezéssel,² holott nyilvánvaló, hogy az *esztergomi* itt *magyarországit* jelent. Hiszen a külföldön is számos példát találunk rá, hogy egy-egy nevesebb városról nevezik el a kialakuló provinciákat. Így, hogy csak néhányat említsünk, a lom-

Pisano, qui fuerat minister Hungariae, Alemanniae, Bononiae, Marchiae, Anconitanae, Trevisinae et Tusciae, ut proficisceretur in Angliam et ibidem fratribus ministraret. Tractatus. 98 l.

¹ Chron. fr. Jord. 32. l. Chronica XXIV Generalium ordinis Fr. Min. Anal. Franc. III. Quaracchi. 1897. 233. l. 3. j. Eszterle i. m. 19. l.

² Id. m. l. 161. s k. l.

bardiai provincia sokáig *provincia Mediolanensis*, a francia *provincia Parisiensis*, az alsónémetországi *provincia Coloniensis*, a felsónémetországi pedig *provincia Argentinensis* néven szerepelt.¹ Ugyanilyen okkal tehát a magyarországi rendtartományt is nevezhették *provincia Strigoniensis*-nek, vagy mert Esztergomban keletkezett első kolostora, vagy mert kizárólag az esztergomi egyházmegye területén kezdett terjeszkedni.

Mindezeket a tényeket fontolóra véve, valóságnak kell elfogadnunk a beregi egyezmény megerősítő okmányának bizonygatótételét s hinnünk kell, hogy Magyarországon 1233-ban már külön ferences provincia létezett. Sőt, ha jobban beletekintünk a ferences krónikákba, még közelebb tudunk férközni az alapítás valószínű dátumához és okát is tudjuk adni. Eccleston Tamásnál ugyanis azt a jellemzést olvassuk Illés testvéréről, szent Ferenc nagyeszű és tragikus sorsú barátjáról: «Azt akarta, hogy amint a dominikánus rendnek a 12 apostol példájára 12 tartományi perjele van, azonképen a 72 tanítvány mintájára neki is 72 minisztere legyen».² E programnak megfelelően egész kormányzása idején lázasan növelte a provinciák számát. A krónikások szinte minden esztendőben újabb meg újabb önállósításokról tudósítanak. Így az angol provincia ebben az időben vált szét külön angol és skót provinciára, a nagy és népes toszkán provinciából három kisebb alakult, az anconai tartomány pedig két részre tagolódott. De ugyancsak ebben az időben önállósultak a római, genovai, osztrák és lengyel provinciák is.³ A fejlődés iránya tehát e hegyeken innét és túl egyaránt a mammut provinciák feldarabolása és a kisebb egységek önállósítása felé haladt. Lehet, hogy ebben része volt Illés testvér nagyralátásának és hiúságának is, de a főszerepet bizonyára nem ez a szempont, hanem a kormányzat tökéletesítésére irányuló törekvés játszotta.

Ebbe a keretbe beillesztve egyszerre eloszlik a magyar provincia kezdő korán borongó homály. Látjuk, hogy aszétszórt kolostoralapítások már II. Endre uralkodásának idején annyira megsokasodtak, hogy Illés testvér sasszeme nyomban kormányra

¹ L. Golubovich i. m. II. 216. s kk. II.

² Voluit enim, ut dicebatur, quod sicut ordo fratrum praedicatorum XII habet priores provinciales in toto orbe, vice XII apostolorum, sic et ipse sub se haberet septuaginta duos ministros, vice septuaginta duorum discipulorum. Tractatus 50. s k. I.

³ Az ide vonatkozó adatokat l. Golubovich i. m. II. 225. s kk. II.

jutása után, 1232-ben felismerte az önálló fejlődés feltételeit s talán az elsők között választotta le a magyar provinciát a nagy német, illetve az 1230. évi felosztás óta szász provincia tápláló kebléről. Külön minisztert rendelt tehát élére és más tekintetben is megadta neki a saját úton haladás lehetőségét. Ebben az összefüggésben megvilágosodik Salimbene két apró epizódjának mélyebb értelme is: a magyar provincia megkülönböztetett tisztelettel viseltetett Illés testvér, mint életre keltője iránt s időnkint ajándékokkal kedveskedett neki még akkor is, mikor zarnoki kormányrendszere már szélében-hosszában gyűlöletessé tette nevét. Mindent összevéve tehát a magyar provincia születési évül 1232-t kell elfogadnunk s alkotóját Bombarone Illésben kell megjelölnünk.

Balanyi György.